

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ENHANCING PEOPLE'S QUALITY OF LIFE THROUGH THE APPLICATION OF LOCAL WISDOM

พระวสันต์ กิตติสมปนโน (ศรีวิชัย)

วัดป่าถ่อน จังหวัดเชียงราย

Phra Wasan Kittisampanno (Sriwichai)

Wat Pa Thon, Chiang Rai Province

E-mail: lovepaton2011@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนผ่านแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิเคราะห์แนวทางดังกล่าว โดยใช้การวิจัยเชิงปริมาณจากกลุ่มตัวอย่าง 365 คน และการวิจัยเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 8 คน ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละชุมชนมีลักษณะเฉพาะและหลากหลาย เกิดจากประสบการณ์ของชุมชน และมีบทบาทสำคัญในการสร้างความยั่งยืน ความเข้มแข็ง และการรักษาวัฒนธรรมที่ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังมีคุณค่าในด้านการสร้างเอกลักษณ์ ความภูมิใจ และศักดิ์ศรีของคนในชุมชน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแพทย์แผนไทย สมุนไพร และการดูแลสุขภาพ เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและสังคม ผลการวิจัยพบว่า

การวิเคราะห์เชิงปริมาณพบว่า ด้านรูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.597$) โดยการแพทย์แผนไทยและสมุนไพรมีคะแนนสูงสุด ($\bar{x} = 3.827$) ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.909$) โดยสามารถเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจได้สูงสุด ($\bar{x} = 4.205$) ด้านคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.705$) โดยการสร้างศักดิ์ศรีในชุมชนมีคะแนนสูงสุด ($\bar{x} = 3.871$) และด้านการอนุรักษ์และถ่ายทอดอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.439$) โดยการส่งเสริมอาชีพที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญามีคะแนนสูงสุด ($\bar{x} = 3.564$) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตในมิติเศรษฐกิจ สังคม และช่วยส่งเสริมความยั่งยืนของชุมชน จึงควรอนุรักษ์ภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ : การพัฒนาคุณภาพชีวิต, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, ประชาชนกับคุณภาพชีวิต

Abstract

This research aimed to study the development of people's quality of life through the application of local wisdom and to analyze these approaches. The study employed quantitative research with a sample group of 365 participants and qualitative research through in-depth interviews with 8 key informants. The findings revealed that local wisdom in each community has unique characteristics and diversity, arising from the community's experience and playing a significant role in creating sustainability, strength, and preserving culture passed down from generation to generation. Local wisdom also has value in terms of creating identity, pride, and dignity for people in the community. The application of local wisdom in Thai traditional medicine, herbs, and health care is a key factor in helping to improve the quality of life and add value to the economy and society. The research findings show that

that local wisdom in each community is unique and diverse, originating from community experiences, and plays a significant role in fostering sustainability, strength, and the preservation of culture passed down through generations. Local wisdom also holds value in creating identity, pride, and dignity within the community. The application of local wisdom, particularly in traditional medicine, herbal remedies, and healthcare, is a crucial factor in improving quality of life and enhancing economic and social value. The q Forms of Local Wisdom: Rated at a high level ($\bar{x} = 3.597$), with traditional medicine and herbal remedies scoring the highest ($\bar{x} = 3.827$). Utilization of Local Wisdom: Rated at a high level ($\bar{x} = 3.909$), with economic value creation scoring the highest ($\bar{x} = 4.205$). Value and Importance of Local Wisdom: Rated at a high level ($\bar{x} = 3.705$), with creating community dignity scoring the highest ($\bar{x} = 3.871$). Conservation and Transmission: Rated at a high level ($\bar{x} = 3.439$), with promoting wisdom-related careers scoring the highest ($\bar{x} = 3.564$). The use of local wisdom helps improve quality of life in economic and social dimensions and promotes community sustainability. Therefore, continuous preservation of local wisdom is essential.

Keywords: Enhancing Quality of Life, Local Wisdom, People and Quality of Life

บทนำ

การพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ในเป้าหมายที่ 9 เกี่ยวกับการสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่มีความทนทาน ส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ครอบคลุมและยั่งยืน และส่งเสริมนวัตกรรม (Build resilient infrastructure, promote inclusive and sustainable industrialization and foster innovation) ประกอบด้วย 3 ด้านหลัก คือ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านอุตสาหกรรม และด้านนวัตกรรม เป้าประสงค์ในเป้าหมายนี้จะเน้นไปที่การพัฒนาอุตสาหกรรมที่ครอบคลุมและยั่งยืน และส่งเสริมอุตสาหกรรมที่มีประสิทธิภาพ ในการใช้ทรัพยากรสะอาดและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ผ่านการยกระดับโครงสร้างพื้นฐาน และให้บริการทางการเงินแก่วิสาหกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง และยังมีเป้าประสงค์ที่มุ่งให้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่มีคุณภาพและเข้าถึงได้โดยประชาชนทุกคน เพื่อสนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และความเป็นอยู่ของมนุษย์ การยกระดับขีดความสามารถอุตสาหกรรมผ่านการเพิ่มทุนการวิจัยและพัฒนา และเพิ่มการเข้าถึงเทคโนโลยีด้านข้อมูลข่าวสารและอินเทอร์เน็ต ในเชิงนโยบายและความร่วมมือระหว่างประเทศนั้น เป้าหมายนี้เน้นไปที่การอำนวยความสะดวกและสนับสนุนการสร้างโครงสร้างพื้นฐานในประเทศกำลังพัฒนาน้อยที่สุดและประเทศหมู่เกาะ อันจะนำไปสู่การพัฒนาสินค้าโภคภัณฑ์ของประเทศเหล่านี้ให้มีความหลากหลายและมีมูลค่าเพิ่ม (ศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน, 2566: ออนไลน์) เชื่อมโยงกับ การพัฒนาสังคมในระดับของนานาชาติ มีเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ทั้งหมด 17 เป้าหมาย เพื่อให้แน่ใจว่าโลกจะดีขึ้นภายในปี 2573 เป้าหมายเหล่านี้ คือ การเรียกร้องให้มีการดำเนินการเพื่อยุติความยากจน ปกป้องโลก

และทำให้ทุกคนมีความสุขและมีความมั่นคง ยั่งยืน เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนมีแนวทางและเป้าหมายที่ชัดเจนสำหรับทุกประเทศเพื่อให้สอดคล้องกับลำดับความสำคัญในการพัฒนาของตนเอง ควรจะเลือกทางเลือกที่เหมาะสมในการปรับปรุงชีวิตสำหรับคนรุ่นต่อ ๆ ไป (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566: ออนไลน์)

นอกจากนี้ ส่วนของการพัฒนาสังคมในระดับจังหวัดเชียงราย มีแนวทางการพัฒนาที่สำคัญของจังหวัดเชียงราย กล่าวคือ จังหวัดเชียงรายเป็นเมืองที่มีทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ มีสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดีสังคมเข้มแข็ง มีความสงบ สะอาด ปลอดภัย มีระเบียบวินัย ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ดี มีความสุข มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ช่วยเกื้อกูลให้ชุมชนเข้มแข็ง มีการสืบทอดรักษาและปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนพัฒนาต่อยอดให้เกิดเทคโนโลยีที่เหมาะสมนำมาใช้ประโยชน์กับการผลิตและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จังหวัดเชียงรายมีพื้นที่การเกษตรที่อุดมสมบูรณ์ เอื้อต่อการเป็นแหล่งพัฒนาพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์สามารถผลิตอาหารและสินค้าเกษตรที่สำคัญของภาคเหนือ รวมทั้งมีพืชเฉพาะถิ่นที่มีคุณภาพได้มาตรฐานระดับสากลเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคระดับบน เช่น ข้าวหอมมะลิ ข้าวเหนียวเขี้ยวงู ชา กาแฟ สับปะรดภูแลสับปะรดนางแล ลำไย ลิ้นจี่ ส้มโอเวียงแก่น ปลานิล และโคเนื้อ เป็นต้น เป้าหมายในการพัฒนาจังหวัดจากแนวทางการพัฒนาที่สำคัญของจังหวัดเชียงรายที่ได้วิเคราะห์ไว้ จึงนำมากำหนดเป้าหมายการพัฒนาจังหวัดในระยะ 5 ปี ในปี พ.ศ. 2566-2570 ดังนี้ เป้าหมายการพัฒนาจังหวัดเชียงราย เน้นการดำเนินการพัฒนา 3 ประเด็นสำคัญเพื่อนำไปสู่การผลักดันให้เชียงรายเมืองท่องเที่ยวสร้างสรรค์ สะอาด ปลอดภัย น่ายล ได้แก่

1) เป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เพื่อสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงคุณค่าและยั่งยืน การค้า การลงทุน และบริการโลจิสติกส์เชิงสร้างสรรค์ และการส่งเสริมวัฒนธรรมสินค้าเกษตรมูลค่าสูง โดยดำรงฐานวัฒนธรรมล้านนาและสมคูลของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) เป้าหมายการพัฒนาสิ่งแวดล้อมสร้างสรรค์ เพื่อสร้างสมคูลของระบบนิเวศ และสนับสนุนการเติบโตอย่างยั่งยืน บทสังคมเศรษฐกิจเพื่อรับรองการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

3) เป้าหมายการพัฒนาสังคมสร้างสรรค์ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต ลดความเหลื่อมล้ำในสังคมส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับคนทุกช่วงวัย และเสริมสร้างความปลอดภัยและความมั่นคงในชีวิตทรัพย์สินของประชาชนเพื่อนำไปสู่สังคมสร้างสรรค์ (โครงการแผนปฏิบัติการประจำปี พ.ศ. 2566, 2564: 228)

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ควบคู่ไปกับการวิเคราะห์การใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาร่วมกัน อีกทั้งยังเป็นการเสนอแนะแนวทางการใช้และถ่ายทอดความรู้ แนวทางปฏิบัติ

ของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ให้เกิดแนวทางการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพให้แก่ชนรุ่นหลัง อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนตามแผนยุทธศาสตร์ของประเทศได้กำหนดไว้ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ผู้ศึกษาได้เตรียมแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือ (Traditional Knowledge) เป็นองค์ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถ ความจัดเจนของคนในท้องถิ่น ที่ได้จากการสั่งสมประสบการณ์และการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน หรือในช่วงระยะเวลาหนึ่ง มีการคิดค้นและพัฒนาอย่างต่อเนื่องและถ่ายทอดสืบต่อกันมา สำหรับใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา ปรับตัว และดำรงชีวิต ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม ให้เหมาะสมกับยุคสมัยอย่างเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของพื้นที่ ภูมิปัญญาจะแสดงออกมาทั้งในรูปที่เป็นนามธรรม เช่น โลกทัศน์ ความคิด ความเชื่อ หรือปรัชญาในการดำเนินชีวิต และในเชิงรูปธรรม เช่น เทคโนโลยี การทำมาหากิน การเกษตร ศิลปะ และเครื่องมือเครื่องใช้ ซึ่งในด้านเกษตรกรรมเกี่ยวข้องกับระบบเกษตร ด้านพืช ด้านสัตว์ ด้านประมง ผลิตภัณฑ์และแปรรูป เครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร ประเพณีวัฒนธรรม และด้านอื่น ๆ (กลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นและนวัตกรรมด้านการเกษตรองวิจัยและพัฒนาางส่งเสริมการเกษตรกรมส่งเสริมการเกษตร, 2564: 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังเกี่ยวข้องกับความรู้ ความคิด ความเชื่อความสามารถ ความจัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม ที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็น ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความจัดเจน ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำ เพื่อการ

แก้ปัญหาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540: 11-12)

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวัฒนธรรมและประเพณี วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม เป็นตัวกำหนดคุณลักษณะของสังคม เป็นสิ่งที่มีจุดหมาย เป็นสิ่งที่สำคัญ มีความหมายและคุณค่าต่อการดำรงอยู่ร่วมกัน ที่จะช่วยให้สมาชิกในชุมชนหมู่บ้านดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนได้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบ อันเกิดจากสังคมภายนอกและเป็นประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชนบทของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อเป็นการกำหนดหน้าที่ในการทำงานให้กลมกลืนกับชาวบ้านได้มากยิ่งขึ้นอีกด้วย (ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์, 2537: 25-26) ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยนั้นเป็นวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นไทย เป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่า และความดีงามที่หล่อเลี้ยงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล เป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพและเป็นรากฐานการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาเพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐานภูมิปัญญาเดิม เพื่อเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะสมกับยุคสมัย รวมทั้งมีคุณประโยชน์ในการทำให้ชาติและชุมชน ผ่านพ้นวิกฤตและดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนได้ จึงกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่มีคุณค่าเพียงต่อท้องถิ่นเท่านั้นแต่หากยังเอื้อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนสร้างสรรค์ (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554: 40-41) และมันคงถาวรสืบไป

2. แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

สังคมมนุษย์ คือการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหลายรูปแบบ เช่น อาชีพ อายุ เพศ ศาสนา ฐานะ ที่อยู่อาศัย สังคมของมนุษย์เกิดจากกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจร่วมกันไม่ว่าจะในด้านใด เช่น กลุ่มคน สังคม จังหวัด ประเทศ และอื่น ๆ มักจะมีวัฒนธรรมหรือประเพณี รวมถึงภาษา การละเล่น อาหารการกินของตนเองในแต่ละสังคม การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้น เพราะมนุษย์มีพฤติกรรมการอยู่ร่วมกันในสังคม พฤติกรรมเหล่านั้นได้ขัดเกลามาโดยลำดับจนกลายเป็น วัฒนธรรม ดังนั้น ในแต่ละสังคมจึงย่อมมีวัฒนธรรมเฉพาะตัว ถือเป็นวัฒนธรรมอันโดดเด่นแม้ว่าจะมีชนกลุ่มต่าง ๆ ตามภาษาพูดที่หลากหลาย แต่วัฒนธรรมจะแสดงถึงความเป็นปึกแผ่นการมีวัฒนธรรมทางท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์อย่างเด่นชัดและหลากหลาย จนกลายเป็นวัฒนธรรมหลักของประเทศ มนุษย์ได้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการด้านต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินชีวิตในสังคมเป็นไปอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคม ทำให้เกิดการหล่อหลอมให้สมาชิกในสังคมมีทัศนคติต่อความเชื่อ ความสนใจ ความคิดสร้างสรรค์ ไปในทิศทางเดียวกัน (ดำรง ฐานดี, 2546: 73) จึงก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม เป็นการนิยามตัวตนหรือบ่งบอกว่าตนเป็นใครตรงกับศัพท์ทางวิชาการ ด้านมานุษยวิทยาที่เรียกว่า “วัฒนธรรมท้องถิ่น” ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมี

ความสำคัญต่อระบบสังคม กล่าวคือ ประการแรกทำให้เรารู้สึกว่าเป็นตัวเราหรือพวกเราที่แตกต่างจากคนอื่น โดยไม่จำเป็นต้องมีเพียงหนึ่งแต่มีหลายลักษณะที่ประกอบขึ้นมา วัฒนธรรมนั้นไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับคนหรือสิ่งของ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งบ่งบอกถึงลักษณะเฉพาะลักษณะพิเศษที่จะบ่งบอกตัวตนของสิ่งนั้นหรือบุคคลนั้น (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2545: 155) ซึ่งเนื้อหาความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่น คือ จิตสำนึกส่วนตัว และจิตสำนึกส่วนรวมในระดับสังคมที่เกิดจากการนิยามตัวเองว่าตัวเองคือใคร เป็นมาอย่างไร แตกต่างจากคนกลุ่มอื่นหรือสังคมอื่นอย่างไร และจะใช้อะไรเป็นเครื่องหมายในการแสดงออก กระแสแนวคิดหรือปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมใด ๆ ย่อมเป็นรูปแบบสำคัญอย่างหนึ่งของการก่อรูปและปรากฏตัวของวัฒนธรรม ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มหรือชุมชน เช่น อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์หรืออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ (พัฒนา กิตติอาษา, 2546: 52) โดยสอดคล้องกับ การอนุรักษ์หรือธำรงมรดกทางวัฒนธรรม คือการที่คนรุ่นหลังควรตระหนักและเห็นถึงความสำคัญของสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้น โดยการอนุรักษ์นั้นจะทำในเชิงปฏิบัติ คือการดูแลรักษาและการสืบสวนวัฒนธรรมนั้น ๆ ไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลา ซึ่งการอนุรักษ์หรือการธำรงวัฒนธรรมนั้น เป็นเหมือนเครื่องช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้เกิดการหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมของตน จนก่อให้เกิดเป็นความรักและความผูกพัน รวมทั้งยังส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีอีกด้วย (บุญสม ยอดมาลี, 2558: 68) ถ้าหากกล่าวถึงวิธีการอนุรักษ์วัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไปนั้น (สมิธ เอธ วาริงตัน, 2544: 165) จึงมีวิธีการดังนี้

1) การส่งเสริมและสนับสนุน (rontio) กิจการปรับปรุงเครื่องอำนวยความสะดวกทางวัฒนธรรม การดำเนินการให้มีการร่วมมือในการดำเนินการอย่างกว้างขวาง การส่งเสริมกิจกรรมทางวัฒนธรรมทุกประเภท การส่งเสริมวัฒนธรรมเป็นส่วนรวมของชาติ (งานประเพณีและเทศกาลต่าง ๆ) การอุปถัมภ์ศิลปินและการทำให้ผลงานหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมมีคนรู้จักแพร่หลาย

2) การทำนุบำรุง (Preservation) คือการปกป้องและสงวนรักษานูสาวรีย์และแหล่งประวัติศาสตร์ การจัดตั้งและการบำรุงรักษาหอสมุด หอศิลป์ พิพิธภัณฑ์และสถานที่รวบรวมศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ เพื่อการสงวนรักษาและการบันทึกหลักฐานทางศิลปวัฒนธรรมที่กำลังจะสูญหาย การสงวนรักษาผลงานและการแสดงของศิลปินที่มีชื่อเสียง เช่น นักร้อง นักแสดง และนักดนตรี เป็นต้น

3) การแพร่กระจาย (Diftsion) คือ การแบ่งและจัดสรรเนื้อหาที่ในหนังสือพิมพ์และวารสารสำหรับผลงานทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า การแบ่งการจัดสรรเวลาของรายการวิทยุและโทรทัศน์สำหรับเรื่องวัฒนธรรม การจัดพิมพ์หนังสือออกเผยแพร่ การนำเรื่องวัฒนธรรมเข้าสู่หลักสูตรและวิชาเรียนในสถานศึกษา การจัดนิทรรศการ การจัดให้มีการแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมในสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เช่น ภาพผนังและการออกแบบที่เป็นวัฒนธรรม

4) การเสริมสร้างความเข้าใจและความซาบซึ้ง (Satisfaction) คือ การเพิ่มความสามารถในการอ่านหนังสือของประชาชน การลดจำนวนผู้ไม่รู้หนังสือ การส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้น จัดให้มีวิชาศิลปะแขนงต่าง ๆ ในโรงเรียนการสอนวิชาศิลปะทางโทรทัศน์ สนับสนุน

การมีห้องหนังสือในครัวเรือน เพิ่มจำนวนผู้ยืมหนังสือโดยการจัดห้องสมุดสาขาหรือห้องสมุดเคลื่อนที่ ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การปรับปรุงการท่องเที่ยวและกิจกรรมโรงแรมสำหรับผู้มีรายได้น้อย

5) การเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยทางวัฒนธรรม (Empowerment) คือ การกระจายอำนาจและการตัดสินใจในเรื่องวัฒนธรรมให้ภูมิภาคและท้องถิ่นตามความเหมาะสม การจัดตั้งองค์กรระดับภูมิภาคและท้องถิ่น พร้อมด้วยทรัพยากรสำหรับการพัฒนาวัฒนธรรม มีกิจกรรมส่งเสริมและช่วยเหลือหน่วยงานอาสาสมัครระดับภูมิภาคและท้องถิ่น ช่วยเหลือให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมเห็น และร่วมมือในกิจกรรมวัฒนธรรม

6) การเสริมสร้างความยุติธรรมในสังคม (Social Justice) คือ การรวบรวมและจัดพิมพ์และเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการทางกิจกรรมทางวัฒนธรรมของประชาชน การกำจัดช่องว่างและความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อให้โอกาสชนกลุ่มน้อยได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมวัฒนธรรมนั้น ๆ และการช่วยเหลืองานวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยให้เป็นที่รู้จักในระดับประเทศ และมีการเผยแพร่วัฒนธรรมอันดีงานั้น สู่สังคมอื่น ๆ

7) การจัดการศึกษาเพื่อวัฒนธรรม (Education) คือ การเพิ่มเนื้อหาสาระทางวัฒนธรรมในหลักสูตร จัดสรรอุปกรณ์และเครื่องอำนวยความสะดวกให้เพียงพอสำหรับการศึกษาและการฝึกอบรมทางศิลปะและวัฒนธรรม ส่งเสริมกิจกรรมศิลปะของเยาวชน

8) การดำรงไว้ซึ่งคุณภาพและมาตรฐานของวัฒนธรรม (Quait) คือ การจัดกิจกรรมหรือดำเนินการให้ประชาชนรักษาไว้ซึ่งคุณภาพ และมาตรฐานของความดีงามทางวัฒนธรรมด้วยการจัดประกวดการแข่งขันและวิธีการอื่น ๆ รวมทั้งการป้องกันสิ่งเลวร้ายไม่ให้เข้ามาบ่อนทำลายความดีงามเหล่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้วัฒนธรรมนั้นดำรงอยู่และเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

9) การเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชาติ (International Relations) คือ การจัดกิจกรรมหรือดำเนินการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับนานาประเทศ ส่งเสริมการศึกษาภาษาต่างประเทศและวรรณกรรมต่างชาติ รวมทั้งศึกษาภาษาไทยและวรรณกรรมของชนเผ่าไทยในประเทศต่าง ๆ แลกเปลี่ยนกิจกรรมและบุคลากรทางวัฒนธรรม สนับสนุนให้มีการศึกษาวัฒนธรรมของชาติอื่นเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาติ

10) การสร้างสรรค์ (Creation) กล่าวคือ วัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้าและเรียกว่ามีการพัฒนานั้น จะต้องมีการสร้างสรรค์ การคิดค้น และการพัฒนาวัฒนธรรมเก่า ๆ ให้เกิดประโยชน์ และเหมาะสมกับสังคมยุคปัจจุบันและอนาคตอย่างต่อเนื่อง อาทิ มีการสร้างสรรค์งานใหม่ทางศิลปะการคิดค้นวิจัยเรื่องราวต่าง ๆ ของวัฒนธรรม มีการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ใหม่ และการพัฒนาของที่เคยใช้แต่เดิมให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น

11) การปรับปรุงวัฒนธรรมไทยในชีวิตประจำวัน (Daily Life) คือ การปรับปรุงวิถีชีวิตประจำวัน เช่น อาหาร เสื้อผ้า สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม เครื่องอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภค รวมทั้งการบริการอนามัย การเพิ่มพูนสิ่งที่ดีงาม สิ่งบันเทิงในชีวิตประจำวันให้แก่

ประชาชน ในการอนุรักษ์หรือการดำรงไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่คนรุ่นหลังควรที่จะใส่ใจหรือตระหนักถึงให้มาก เพราะมรดกทางวัฒนธรรมจะสื่อถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชนชาตินั้น ๆ และยังก่อให้เกิดความผูกพันกันหรือความรักในชาติของตนส่งผลไปถึงการสร้างจิตสำนึกที่ดีในการรักษาชาติ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการคงอยู่ของชาตินั้น ๆ ซึ่งหลักการที่สามารถทำได้ คือ การสะสมและการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ (พระครูปลัดศิวัช ภัทรโณ, 2563: 26)

3. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต

คุณภาพชีวิต เป็นลักษณะความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคลที่ประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐานที่พอเพียงและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขตามอัตภาพของแต่ละบุคคลทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ความรู้สึกนึกคิด เศรษฐกิจส่วนบุคคลหรือครอบครัว เป็นบุคคลที่รู้จักตนเอง เพื่อแผ้วแผ้วผู้อื่น มองโลกในแง่ดีมีความเชื่อ มีสัมพันธภาพที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2556: 16) เป็นชีวิตที่ท่าประโยชน์ให้ผู้อื่นทั้งในสังคม ครอบครัว โดยเฉพาะตนเอง ต้องเป็นแห่งแรกที่สร้างคุณภาพชีวิตที่ดี คนรวยไม่จำเป็นว่ามีคุณภาพชีวิตที่ดีเสมอไป ในทางตรงข้ามคนที่ยากจนไม่จำเป็นจะต้องขาดคุณภาพชีวิตที่ดี กลับกันเป็นคนจนที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ (พิทยา สายหู, 2556: 11)

คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถแยกได้เป็น 2 ลักษณะ ลักษณะแรก คือ คุณภาพชีวิตภายใน อันเกี่ยวกับการดำรงชีวิตส่วนบุคคลและครอบครัว ส่วนลักษณะที่สอง คือ คุณภาพชีวิต ภายนอก อันเกี่ยวกับการทำงาน (Quality of Work Life) และการดำรงชีวิตในสังคม คุณภาพชีวิตส่วนบุคคล เกิดจากการเลือกและการตัดสินใจของเราเองที่เป็นเจ้าของชีวิต ส่วนคุณภาพชีวิตในการทำงานและสังคม มักจะเกิดจากการจัดสรรให้ หรือการบริหารจัดการให้เกิดขึ้นจากนโยบายภาครัฐต่าง ๆ (วิฑูรย์ สิมะโชค ดี, 2566: ออนไลน์) ซึ่งองค์ประกอบหรือลักษณะของการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ตลอดจนลักษณะของการมีคุณภาพชีวิต (ทวิวิธมี ธนาคม, 2553: 14) มีดังนี้

1) มีอาหารที่มีคุณค่า มีกินและกินเป็น “การมีกิน” อย่างดี คือ มีอาหารหลักทั้ง 5 หมู่ สำหรับบริโภคในแต่ละวัน “กินเป็น” หมายความว่า ต้องรู้จักเลือกในสิ่งที่จะบริโภคเข้าไป เพื่อให้ร่างกายสามารถนำมาใช้ในการสร้างและซ่อมแซมร่างกาย ป้องกันและต้านทานโรค ให้ระบบต่าง ๆ ในร่างกายทำงานได้เป็นปกติ และให้พลังงาน

2) มีที่อยู่อาศัยและที่ทำงานที่สะดวกสบาย ที่อยู่อาศัยไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ เรียบง่าย หรือสวยงาม ต้องสามารถใช้เป็นที่คุ้มภัยอันตรายจากธรรมชาติ และจากคนร้ายได้ เป็นที่คลายเครียดพักผ่อนหย่อนใจได้

3) มีความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว การที่ครอบครัวจะอยู่ได้อย่างมั่นคง ต้องอาศัยความเข้าใจซึ่งกันและกัน การให้อภัย และความรับผิดชอบ ในครอบครัวพ่อแม่ต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บุตรจะเรียนรู้ได้ว่า อะไรถูก อะไรผิด อะไรเป็นคุณค่าของชีวิต

4) มีสุขภาพดี มีพละทานมี องค์การอนามัยโลกได้ให้นิยาม คำว่า “สุขภาพดี” ไว้ว่า สุขภาพ คือ สวัสดิการทางกาย อารมณ์ ปัญญา และสังคม ผู้มีสุขภาพส่วนตนดี ย่อมช่วยให้สวัสดิการส่วนรวมดีด้วย

5) มีการศึกษา มีโอกาสที่จะเรียนรู้ มนุษย์ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษาหลัก คือ อ่าน ออก เขียนได้ ทำเลขได้ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ทำให้สามารถศึกษา และเรียนรู้เรื่องอื่น ๆ ต่อไป

6) เป็นผู้ผลิตและบริโภคเป็น เราทุกคนเป็นผู้บริโภค คือ กิน เสพ ใช้สิ่งต่าง ๆ ทั้งหลาย เพื่อสนองความต้องการของร่างกาย การฉลาดบริโภค คือ การบริโภคอย่างพอดี เพราะถ้ามากเกินไปหรือน้อยไปจะก่อเกิดปัญหาได้ ในการเป็นผู้ผลิตที่ดีหรือผู้ผลิตเป็นนั้น จะต้องไม่ผลิตสิ่งที่เป็นพิษเป็นภัยแก่ผู้อื่น

7) มีอาชีพสุจริต งานเป็นเครื่องมือทำมาหากินต่าง ๆ นั้น หากไม่ผิดทางโลกและทางธรรม ย่อมเป็นงานสุจริต งานสุจริตย่อมไม่ก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่น

8) มีคุณธรรมและจริยธรรม คุณธรรม คือ สภาพคุณงามความดี และจริยธรรม ควรยึด คุณธรรมและนำมาปฏิบัติ

9) รู้จักหาความรู้ แก้ปัญหา และคลายทุกข์ด้วยกุศลวิธี ปัญหา คือ เรื่องหรือสิ่งที่ต้องแก้ไข ก่อนที่จะแก้ปัญหา ต้องพยายามหาสาเหตุของปัญหา เพื่อจะได้แก้ไขที่แต่ละสาเหตุ เมื่อเกิดปัญหามักจะมีทุกข์ตามมา ความทุกข์จะหนักหรือเบาขึ้นอยู่กับมุมมองทุกชั้นนั้น

10) รู้จักตัดสินใจ การตัดสินใจมีความสำคัญมากสำหรับประชาชนที่อยู่ในการปกครองระบอบประชาธิปไตย การตัดสินใจต้องเริ่มด้วยความรู้ คือ รู้ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ เมื่อทำแล้วจะเกิดอะไรตามมา นอกจากความรู้แล้วยังต้องประสบการณ์จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วแก่ตนเองหรือแก่ผู้อื่นมาใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจด้วย จะได้ไม่ผิดพลาด หรือมีความผิดพลาดน้อยที่สุด

11) ผูกมิตรและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ทุกคนจำเป็นต้องมีกัลยาณมิตรที่ดี เพื่อนผู้หวังดี คอยตักเตือนให้ทำดี การคบหากับคนอื่นนั้นเราจะต้องคิดเสมอว่า มนุษย์แต่ละคนแตกต่างกัน เพราะได้รับการเลี้ยงดูมาต่างกัน อยู่ในสิ่งแวดล้อมต่างกัน

12) ขวนขวายทำกิจที่มีประโยชน์ ทุกคนควรมีความตั้งใจแน่วแน่ว่าจะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่ส่วนรวม การทำประโยชน์ทำได้หลายอย่างจะทำด้วยกิริยาหรือวาจา

13) มีเวลาว่าง และใช้เวลาว่างพัฒนาตนเอง การใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ นับว่าเป็นการทำให้เวลามีคุณค่าแก่ตนเอง เช่น การอ่านหนังสือ การทำงานอดิเรก การออกกำลังกาย ในโลก ของเรามีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นเสมอ การติดตามความก้าวหน้าต่าง ๆ ช่วยป้องกันไม่ให้เราอยู่ล้าหลังและ เสียประโยชน์ การพัฒนาตนเองนั้นสำคัญยิ่งกว่าพัฒนาคนอื่น ควรจะหมั่นถามตนเองว่า เราทำตัวของเราให้ดีกว่าที่เราเคยเป็นอยู่หรือไม่

การส่งเสริมคุณภาพชีวิต ให้มีความพึงพอใจในชีวิตที่เป็นสุข มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย และจิตใจ อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่น มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีชีวิตอยู่ในสังคมและสภาพแวดล้อมที่ดี

มีการพักผ่อนหย่อนใจที่เพียงพอ มีความพร้อมและสามารถที่จะดำรงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมได้ และสามารถดำเนินชีวิตด้วยวิธีการที่ชอบธรรมเพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ตนพึงประสงค์ภายใต้เครื่องมือและทรัพยากรที่มีอยู่ (กันตยา มานะกุล, 2550: 13)

ระเบียบวิธีวิจัย

การทำวิจัยในครั้งนี้ผู้ทำวิจัยได้มุ่งศึกษาถึง “การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการวิจัยแบบเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง 365 คน และเชิงคุณภาพ ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 8 คน ด้วยวิเคราะห์ข้อมูลแบบบรรยายอธิบาย และพรรณนา

1. สัมภาษณ์ประชาชนที่มีความรู้เกี่ยวกับที่มีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 8 รูป/คน ในหัวข้อเกี่ยวกับ รูปแบบของภูมิปัญญาท้องถิ่น, การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น, คุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น, การอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการเก็บแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างประชาชนในพื้นที่จำนวน 7,557 คน โดยเปิดตารางสุ่มตัวอย่างตามหลักการ เครจซี่และมอร์แกน (krejcie & morgan) โดยได้กลุ่มตัวอย่างประชากร จำนวน 365 คน

ผลการวิจัย

1. การศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ด้านรูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่น รูปแบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความหลากหลายและมีความเฉพาะเจาะจงตามแต่ละชุมชน ล้วนเกิดขึ้นจากประสบการณ์ และการดำเนินชีวิตประจำวัน จึงมีความหลากหลายตามแต่ละชุมชน รูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่นั้น ๆ ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกระบวนการในการสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนของชุมชน ช่วยในการรักษาสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมของกลุ่มคนในพื้นที่นั้น ๆ ให้คงอยู่ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นยังช่วยในการสืบทอดความรู้ ประสบการณ์ และความเชื่อของชุมชน และยังช่วยในการพัฒนาทักษะอาชีพของชุมชน โดยการเรียนรู้เกี่ยวกับวิธีการผลิตสินค้าหรือบริการที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่นั้น ด้านคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ไม่สามารถประมาณค่าได้เพียงแค่ด้วยเงิน เนื่องจากมีความหลากหลายและความสำคัญต่อเอกลักษณ์และเชื่อถือของชุมชน คุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นบทบาทสำคัญในการรักษาและสืบทอดประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อของชุมชน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยทำให้เกิดความร่วมมือของคนในชุมชน สร้างความเชื่อมั่นและความสัมพันธ์ที่แข็งแกร่งในชุมชน ด้านการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญา

ท้องถิ่นช่วยป้องกันการสูญเสียทางวัฒนธรรมโดยการรักษาและสืบทอดประเพณี วัฒนธรรม และความรู้ที่เป็นส่วนสำคัญของชุมชน การถ่ายทอดความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยสร้างสรรค์นวัตกรรมในชุมชน โดยการใช้ความรู้และประสบการณ์ท้องถิ่นในการพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ช่วยสร้างความร่วมมือและความสามัคคีของคนในชุมชน ให้สมาชิกในชุมชนมีความเข้าใจและเคารพต่อกัน และเคารพต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง

2. การศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ผลการศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.663$) เมื่อจำแนกเป็นรายด้านแล้ว พบว่า ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.909$) รองลงมา คือ ด้านคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ($\bar{x} = 3.705$) และน้อยที่สุด คือ ด้านการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ($\bar{x} = 3.439$) ตามลำดับตามลำดับ

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า วิเคราะห์การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.663$) เมื่อจำแนกเป็นรายด้านแล้วพบว่า ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.909$) รองลงมา คือ ด้านคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ($\bar{x} = 3.705$) และน้อยที่สุด คือ ด้านการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ($\bar{x} = 3.439$) ตามลำดับตามลำดับ โดยผลการวิจัยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. วิเคราะห์การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านรูปแบบของภูมิปัญญาท้องถิ่น อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.597$) เมื่อจำแนกเป็นรายข้อแล้วพบว่า ท่านมีรูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแพทย์แผนไทย, การใช้สมุนไพร, การดูแลสุขภาพ มีระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 3.827$) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พุฒิภัทร เป็กเตปิน (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง ตำบลพิชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง ซึ่งสามารถกำหนดรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ดังนี้ 1) การกำหนดความรู้ เป็นการตัดสินใจร่วมของช่างบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของคนในชุมชนร่วมกันกำหนดลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง เพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษโดยใช้วัตถุดิบที่มีจากท้องถิ่น 2) การแสวงหาความรู้ เป็นการสอนแบบตัวต่อตัว ด้วยการอธิบายและลงมือทำแบบลองผิดลองถูก เพื่อเป็นการฝึกทักษะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น 3) การแลกเปลี่ยนความรู้ มีการจัดอบรมสัมมนา ให้เกิดการแสวงหาความรู้มาพัฒนาผลงาน ต่อยอดภูมิปัญญาของตนเองให้เกิดการบูรณาการนำภูมิปัญญาที่มีอยู่ไปสู่ผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ได้ 4) การจัดเก็บความรู้ การอธิบายโดยตัว

บุคคลผู้รู้ ไปสู่การบันทึกภาพหรือวิดีโอ การจดบันทึกในเอกสาร และนำไปสู่แหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น พิพิธภัณฑ์ การจัดเก็บองค์ความรู้และเผยแพร่โดยผ่านช่องทางเว็บไซต์และสื่อสังคมออนไลน์ที่นิยมกันในปัจจุบัน เป็นการจัดเก็บความรู้เป็นลายลักษณ์อักษรไว้ให้ผู้สนใจค้นคว้า ซึ่งความรู้ภูมิปัญญานั้นจะไม่สูญหายไปตามตัวบุคคล 5) การถ่ายทอดความรู้ นอกจากการถ่ายทอดจากบุคคลสู่บุคคลเป็นหลัก โดยเน้นการปฏิบัติให้ดูการสาธิตขั้นตอนการจัดสร้อยอย่างละเอียดเพราะว่าเป็นงานที่ใช้ทักษะอย่างสูง ซึ่งการถ่ายทอดนั้นผู้ถ่ายทอดจะสอนบุคคลในครอบครัว เป็นการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และจำเป็นที่จะต้องเรียบเรียงความรู้เหล่านั้นเพื่อเป็นคู่มือการปฏิบัติ

2. วิเคราะห์การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}=3.909$) เมื่อจำแนกเป็นรายข้อแล้วพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้สร้างคุณค่าทางสังคมและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ มีระดับมากที่สุด ($\bar{x}=4.205$) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ไอลตา มณีภาศ (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาชุดกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของเยาวชน ในอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย” ผลการวิจัยพบว่า 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่น ต.แม่จัน อ.แม่จัน จ.เชียงราย มีขอบเขต 5 ด้าน คือ ด้านการเกษตร ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการจัดการสวัสดิการและธุรกิจชุมชนด้านการรักษาโรคและการป้องกัน ด้านการผลิตและการบริโภค 2) สามารถนำความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาชุดกิจกรรมการเรียนรู้ได้ทั้งหมด 6 กิจกรรม คือ กิจกรรมที่ 1 ภูมิปัญญานำรู้ กิจกรรมที่ 2 ภูมิปัญญาด้านการเกษตร กิจกรรมที่ 3 ภูมิปัญญาด้านสิ่งแวดล้อม กิจกรรมที่ 4 ภูมิปัญญาด้านการจัดการ สวัสดิการและธุรกิจชุมชน กิจกรรมที่ 5 ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคและการป้องกัน กิจกรรมที่ 6 ภูมิปัญญาด้านการผลิตและการบริโภค 3) ผลการใช้ชุดกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น นักเรียนมีคะแนนการทดสอบหลังเรียน สูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยมีค่าเฉลี่ย (average) เท่ากับ 24.00 และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) เท่ากับ 1.89

3. วิเคราะห์การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}=3.705$) เมื่อจำแนกเป็นรายข้อแล้วพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างความภาคภูมิใจ และศักดิ์ศรี เกียรติภูมิให้แก่คนในชุมชน มีระดับมากที่สุด ($\bar{x}=3.871$) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมบูรณ์ ธรรมลังกา (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในจังหวัดเชียงราย” ผลการวิจัยพบว่า ในบริบททางด้านสังคมของชุมชนที่เข้มแข็งในจังหวัดเชียงรายเป็นสังคมเครือญาติมีโครงสร้างทางสังคมเป็นทั้งแนวนราบและแนวตั้งทางด้านการเมืองมีการกระจายอำนาจแบ่งการปกครองชุมชนเป็นหมวดหรือคุ้มชุมชนต่าง ๆ ทางด้านวัฒนธรรมชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อและพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและทางด้านเศรษฐกิจมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เป็นต้นทุนในการผลิตมีการรวมกลุ่มเพื่อการผลิตการจำหน่ายผลผลิตเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดเชียงราย อาทิเช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านผู้นำชุมชนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติการปรับตัวกับ

การเปลี่ยนแปลงส่วนปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนมีปัจจัยสำคัญ คือ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนระบบเครือข่ายระบบความสัมพันธ์ในชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานได้ใช้ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มากำหนดรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนส่วนกลยุทธ์การนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานได้แก่กลยุทธ์การบริหารจัดการชุมชนกลยุทธ์การมีส่วนร่วมของชุมชนกลยุทธ์การสร้างกระบวนการเรียนรู้กลยุทธ์การสร้างเครือข่ายและกลยุทธ์สร้างจิตสำนึกบ้านเกิด

4) วิเคราะห์การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}=3.439$) เมื่อจำแนกเป็นรายข้อแล้วพบว่า ในชุมชนของท่านส่งเสริมอาชีพที่เกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีระดับมากที่สุด ($\bar{x}=3.564$) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ จินต์ประวีร์ เจริญนิม และสิริชัย (2563) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาของผู้สูงอายุสู่ชุมชนและสังคมที่ยั่งยืน” ผลการศึกษาพบว่า 1) รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร แบ่งออกเป็น 4 รูปแบบ คือ 1. การปฏิบัติจริง 2. การสาธิต 3. การบันทึกองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และ 4. ถ่ายทอดเฉพาะสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น 2) รูปแบบการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาภูมิปัญญาที่ยั่งยืนของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานครมี 5 ขั้นตอนหลักที่สำคัญ ได้แก่ 1. การกำหนดประเด็นความรู้ จากการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากครอบครัว คนรู้จัก จากคนรุ่นหลังที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา 2. การแสวงหาความรู้ การนำความรู้เดิมจากครอบครัวมาพัฒนาต่อยอด การเรียน ศึกษาดูงาน 3. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อยู่ในรูปแบบการประชุมการบรรยายตามชุมชน การพูดคุยผ่านทางสื่อออนไลน์ พบปะสังสรรค์ในวงทานข้าว 4. การจัดเก็บความรู้ มุ่งเน้นการจัดเก็บความรู้ไว้ที่ตัวบุคคล และ 5. การถ่ายทอดความรู้ผ่านการปฏิบัติจริง การสาธิต บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร และถ่ายทอดให้เฉพาะสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย “การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น” มีรายละเอียดตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากวิเคราะห์ข้อมูลและการสัมภาษณ์เชิงลึกทำให้ได้ข้อค้นพบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านรูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่น รูปแบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความหลากหลายและมีความเฉพาะเจาะจงตามแต่ละชุมชน ล้วนเกิดขึ้นจากประสบการณ์ และการดำเนินชีวิตประจำวัน จึงมีความหลากหลายตามแต่ละชุมชน ในการสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนของชุมชน ช่วยในการรักษาสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมของกลุ่มคนในพื้นที่นั้น ๆ ให้คงอยู่สืบต่อไป

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยแนวทางใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าควรจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้หรือพิพิธภัณฑ์ที่เน้นการแสดงและสอนเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ในส่วนขององค์กรทางภาครัฐและเอกชน ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและสนับสนุนอาชีพที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหรือสหกรณ์ที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตและจำหน่ายสินค้า และสนับสนุนการจัดกิจกรรมและโครงการที่ส่งเสริมความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ ประกอบด้วย 1) มหาวิทยาลัยที่เปิดการเรียนการสอนทางด้านพุทธศาสตร์ควรส่งเสริมให้นักศึกษาทำวิจัยทางอัตลักษณ์ วัฒนธรรม ชาวไทยทรงดำไปประยุกต์ใช้เพื่อศึกษาเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชาวไทยทรงดำต่อไป 2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริม

ให้บุคลากรนำการวิจัยทางพุทธศาสตร์และควรรนำแนวทางอัตลักษณ์ วัฒนธรรม ชาวไทยทรงดำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป

สำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป ประกอบด้วย 1) ในการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้ ควรมีความรู้ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาคุณภาพชีวิต 2) ในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ควรมีเยอะกว่านี้และต้องสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลาย ๆ ฝ่าย เพื่อให้ได้ซึ่งข้อมูลที่มีความหลากหลาย 3) ควรมีการวิจัยเพื่อวิเคราะห์เชิงพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตด้วยแนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นและนวัตกรรมด้านการเกษตรกองวิจัยและพัฒนางานส่งเสริมการเกษตรกรมส่งเสริมการเกษตร (2564). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานส่งเสริมการเกษตร. นนทบุรี: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กันตยา มานะกุล (2550). “การพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาชุมชนบ้านจอมจันทร์ หมู่ที่ 2 ตำบลสันทราย อำเภอมะจันทน์ จังหวัดเชียงราย”. ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- โครงการแผนปฏิบัติการประจำปี พ.ศ.2566 (2564). แผนพัฒนาจังหวัดเชียงราย 2566-2570. (กันยายน).
- จินต์ประวีร์ เจริญนิม และสิริชัย ดีเลิศ (2563). “กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาของผู้สูงอายุสู่ชุมชนและสังคมที่ยั่งยืน”. วารสารปาริชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ. ปีที่ 33 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม).
- ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2545). แนวคิดในการศึกษาอัตลักษณ์ความเป็นไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.
- ดำรง ฐานดี (2546). มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ทวีร์สมิ์ ธนาคม (2553). ถึงจะยากก็ต้องทำ. กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์.
- เทิดชาย ช่วยบำรุง (2554). ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
- บุญสม ยอดมาลี (2558). การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ปรับปรนและเห็นคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน.

- พระครูปลัดศิวัช ภทราโณ (2563). “การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมล้านนาของเยาวชนในหมู่บ้านดงป่าจั่ว ตำบลมะขุนหวาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พัฒนา กิตติอาษา (2546). ท้องถิ่นนิยม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โอเอส พริ้นติ้งเฮ้าส์.
- พัทธา สายหู (2556). กลไกของสังคม. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พุมภักดิ์ เป็กเตปิน (2565). “รูปแบบการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง ตำบลพิชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2537). การศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนภาคตะวันออก. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิฑูรย์ สิมะโชติ (2566). “คุณภาพคือความอยู่รอด ตอน คุณภาพชีวิตอยู่ที่ใคร”, มติชนออนไลน์. สืบค้นข้อมูลจาก https://www.matichon.co.th/columnists/news_2530804.
- ศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (2566). ตารางแสดงเป้าประสงค์ภายใต้ เป้าหมายที่. สืบค้นข้อมูลจาก <https://shorturl.asia/gv7OV>.
- สมบูรณ์ ธรรมลังกา (2556). “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในจังหวัดเชียงราย”. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. 15 (2). (เมษายน-มิถุนายน).
- สมิธ เอธ วาริงตัน (2544). ไทย-ภูมิประเทศและการเดินทาง. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (2556). คุณภาพชีวิตการทำงานและความสุข. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมดาเพลส จำกัด.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2566). เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน. สืบค้นข้อมูลจาก <https://shorturl.asia/z0tOP/>.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540). ภูมิปัญญาสี่ภาค วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ไอลดา มณีาศ (2564). “การพัฒนาชุดกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของเยาวชน ในอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย”. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. 32 (3) (กันยายน-ธันวาคม).

